

บทที่ 4

การศึกษาในประเทศอินเดียโบราณ

ชนชาติอินเดียโบราณมาจากชนชาติที่เรียกตนเองว่า อริยกะ หรืออารยัน
ชนพวกนี้อพยพจากใจกลางทวีปเอเชียเข้าไปในประเทศอินเดียหรือ เรียกว่า
ภารตวรรษ เป็นพวกผิวขาว ไ้บุกรุกและปราบคนพื้นเมือง ที่เรียกว่า ทาส
ซึ่งเป็นพวกผิวดำได้สำเร็จ

พวกอริยกะที่เข้ามาอยู่ในประเทศอินเดียนั้น ได้เข้ามาเมื่อ 5 พันปี
ล่วงมาแล้ว พวกอริยกะมีความเจริญรุ่งเรืองมากอน มีการปกครองแบบสภา
กองทัพมีหัวหน้าควบคุม ส่วนคนพื้นเมืองของอินเดียนั้นมีหลักฐานว่า อินเดียมี
มนุษย์ตั้งแต่ยุคก่อนประวัติศาสตร์มาแล้ว และเป็นพวกที่เจริญรุ่งเรือง
รู้จักตั้งบ้านเรือนที่มั่นคง และเรียบร้อย เมื่อพวกอริยกะเข้ามาเป็นใหญ่ในอินเดีย
ได้มีการแบ่งชั้นวรรณะในเรื่องสีผิว โดยถือว่าพวกผิวขาวเป็นนาย พวกผิวดำเป็น
ทาส การแบ่งชั้นวรรณะในอินเดียสมัยนั้นแบ่งออกเป็น

1. กษัตริย์ หมายถึงนักรบ มีหน้าที่รักษาประเทศชาติ พวกนี้ถือว่าเป็นเชื้อสายของพวกอริยกะ
2. พราหมณ์ มีทั้งหญิงและชาย พราหมณ์ผู้หญิง เรียกว่า พราหมณี
เมื่อมีลูกเป็นชาย จะถือว่าเป็นพราหมณ์โดยที่เดียว และต้องทำพิธีบูชาตามลัทธิพราหมณ์
อีกทีหนึ่ง จึงจะเป็นพราหมณ์โดยสมบูรณ์
3. แพศย์ คือพวกพ่อค้า และบุคคลที่ประกอบวิชาชีพทุกประเภท
ยกเว้น พวกรับจ้างที่ใช้แรงงาน

4. สูทท คือพวกรับจ้างใช้แรงงาน เช่น พวกกรรมกร
ถือเป็นชนชั้นต่ำ

5. หินชาติ เป็นชนชั้นต่ำกว่าพวกสูทท ได้แก่พวกช่างต่าง ๆ เช่น
ช่างทอผ้า ทอเสื่อ ช่างตัดผม เป็นต้น

6. ทาส เป็นชนชั้นต่ำที่สุดของอินเดีย ในสมัยนี้ทาสยังแบ่งออกเป็น
3 wan คือ

- ทาสเชลย ได้แก่พวกที่รบแพ้แล้วถูกจับเป็นเชลย
- ทาสกรรมกร ได้แก่พวกที่ทำผิด แล้วถูกตัดสินให้เข้ามาเป็นทาส
ของพวกที่ตนโค่นร้ายหรือทำผิด
- ทาสที่ขายตัวเองให้เป็นทาส

ในยุคที่พวกอารยันเข้ามาในประเทศอินเดีย ได้ขยายอิทธิพลของภาษา
อารยันไปอย่างกว้างขวาง ภาษาของพวกอารยันที่ปรากฏอยู่คือ ภาษาสันสกฤต
ซึ่งมีรากมาจากตระกูลเดียวกับภาษาเปอร์เซีย กรีก ละติน และอังกฤษ
ภาษาอารยันในสมัยแรกนี้ยังเป็นที่มาของภาษาอีกหลายภาษาทางเหนือของอินเดีย
เช่น ภาษามาลาดี ภาษาฮินดู และภาษาเบงกาลี เป็นต้น ต่อมาในศตวรรษที่ 4
ก่อนคริสตกาล ภาษาสันสกฤตจึงปรากฏชัดออกมาเป็น 3 แบบ คือ

1. ภาษาสันสกฤตของพราหมณ์ ซึ่งมีความถูกต้องตามแบบฉบับ
2. ภาษาสันสกฤตของกวีและราชสำนัก ซึ่งมักพบในวรรณคดี
3. ภาษาสันสกฤตที่ใช้ทางการ เมือง กฎหมาย และศิลปะต่าง ๆ

ในคัมภีร์พระเวทได้อ้างถึงว่า ภาษาสันสกฤตเป็นภาษาสำหรับผู้มีความรู้
ใช้เท่านั้น พวกอารยันที่เข้ามาทางช่องเขาอินดุกูชแถบอาฟกานิสถาน ครอบครอง
บริเวณลุ่มแม่น้ำสินธุ และโครีเริ่มวัฒนธรรมอินดูขึ้นในค่านชนบธรรมเนียม ประเพณี
ภาษา ศาสนา ซึ่งยังคงแพร่หลายอยู่ในส่วนใหญ่ของอินเดีย ยกเว้นทางภาคใต้
สิ่งที่สามารถค้นคว้าหาหลักฐานเกี่ยวกับความเจริญของพวกอารยันก็มาจากหลักฐาน
ทางวรรณคดีชั้นที่เก่าแก่ที่สุด เรียกว่า "พระเวท" คัมภีร์พระเวทเป็นคัมภีร์ที่ให้
ความรู้เกี่ยวกับศาสนาของอารยัน ถือว่าเป็นหนังสือคู่มือที่ใช้ในการประกอบพิธีกรรม
ทางศาสนา รวบรวมโคลงทางศาสนา ประกอบด้วยบทร้องที่ใช้ในการสวดระหว่าง
พิธีบูชายัญ ภาษาของคัมภีร์พระเวทเป็นภาษาที่เข้าใจได้ยาก การถ่ายทอดคัมภีร์
พระเวททำโดยการท่องจำโดยไม่ให้มีผิดพลาด เพราะบทโคลงทุกบทมีความหมาย
และความสำคัญโดยตลอด หากออกเสียงไม่ถูกต้อง อาจทำให้เทพเจ้าพิโรธได้
ตามหลักฐานทางประวัติศาสตร์ไม่ปรากฏชื่อกว่าคัมภีร์พระเวทแต่งในสมัยใด
สันนิษฐานว่าเริ่มแต่งประมาณ 3,000 ปี ก่อนคริสตกาล พระเวทเป็นคัมภีร์ของ
ศาสนาพราหมณ์ ซึ่งต่อมาเป็นลัทธิฮินดู เรียกว่า คัมภีร์ไตรเวท มฤคเวท
ซึ่งประกอบด้วยโคลงประมาณ 100 บท ประกอบด้วยคัมภีร์ย่อย ๆ ที่สำคัญ 3 ภาค
คือ คัมภีร์ ฤคเวท ยชุรเวท และสามเวท คัมภีร์ ฤคเวท และยชุรเวท ใช้ภาษา
ร้อยแก้ว คัมภีร์สามเวท ประกอบด้วยโคลงที่เรียบเรียงแบบ ฤคเวท และคัมภีร์
อรรถเวท ซึ่งเป็นคัมภีร์ที่แต่งขึ้นภายหลัง นอกจากนั้นยังมีหนังสือประกอบคัมภีร์
พระเวทอีกหลายเล่มที่สำคัญ เช่น หนังสือ พราหมณ์และอุปานิชัท เป็นต้น

คัมภีร์ฤคเวท เป็นคัมภีร์ที่ประกอบด้วยโคลงกลอนทางศาสนารวม
10 เล่ม มีโคลงมากกว่า 1000 บท บทโคลงส่วนมากเป็นคำสวดกล่าวถึงพระเจ้า
มากกว่าองค์เดียวและแสดงให้เห็นการ เส้นสรวงบุชากรรมชาติด้วย

คัมภีร์ยชุรเวท เป็นคัมภีร์ที่เป็นบทร้อยแก้วเป็นส่วนมาก และประกอบ
ด้วยบทสวดเป็นส่วนประกอบของคัมภีร์ฤคเวท และคัมภีร์สามเวทก็เป็นการรวมบท
รื่องสวดในพิธีถวายน้ำโสมแก่พระเจ้า บทรื่องส่วนมากนำมาจากคัมภีร์ฤคเวท

คัมภีร์อรรดเวท เป็นคัมภีร์ภาคหลังสุดและไม่เกี่ยวเนื่องกับสามคัมภีร์
ที่กล่าวมาแล้ว เป็นคัมภีร์ที่กล่าวถึงของขลังโชคกลางของโบราณ และกล่าวถึงส่วน
ต่าง ๆ ของร่างกาย และยารักษาโรคต่าง ๆ ซึ่งแสดงให้เห็นว่าพวกอารยันมี
ความฉลาด อย่างน้อยก็เป็นผู้ตั้งตนการเริ่มคิดค้นทางวิชาการ

ความสำคัญของคัมภีร์พระเวทหรือบางครั้งเรียกว่า คัมภีร์ไตรเวท

1. ในค่านวรรณคดี โคลงกลอน ตลอดจนร้อยแก้ว ที่มีผู้รวบรวมไว้
ในคัมภีร์พระเวทมีความสำคัญมาก จนกระทั่งสมัยนั้นได้ชื่อว่าสมัยพระเวท
(เวทแปลว่าความรู้ความฉลาด) คัมภีร์พระเวททั้ง 4 เล่ม บรรจุคำสอน
บทกลอน และมีร้อยแก้วประกอบ คัมภีร์พระเวทเป็นหนังสือทางศาสนาของ
พวกอารยันและลัทธิฮินดูต่อมา แต่ทว่าคนอารยันไม่มีการเขียนหนังสือ จึงบอกเล่า
กันต่อ ๆ นามทั้งบทสวด บทกลอน ของขลัง คำร่ายา บทแสดงความรัก วิถีกำจัดศัตรู
ตลอดจนมีการแสดงขนบประเพณีนิยายพื้นเมืองและปรัชญาทางศาสนาเป็นต้น
ถึงแม้ว่าโคลงกลอนในคัมภีร์พระเวทจะพูดซ้ำซากกันบ้างแต่มีค่าทางวรรณคดีมาก

2. ในค่านศาสนา ศาสนาของพวกอารยันเป็นศาสนาที่มีพระเจ้า
หลายองค์ มีเรื่องเกี่ยวกับความดีแค่ส่วนน้อย จำนวนพระเจ้าที่มีอยู่มากมายทำหน้าที่
ไม่แก่งแย่งกัน หนังสือร้อยแก้วที่เกี่ยวข้องกับคัมภีร์พระเวทแต่ละคัมภีร์เรียกว่า
พราหมณ์ เป็นคำสั่งสอนพวกพราหมณ์ซึ่งเป็นผู้ทำพิธีบูชาบวงสรวง เป็นหนังสือที่

เกี่ยวกับขนบธรรมเนียมประเพณีอย่างวิจิตรพิศดาร และยกย่องลัทธิพิเศษของพวกพราหมณ์ เช่น เป็นผู้พิพากษาคัดสินเป็นต้น

3. ในค่านปรัชญา หนังสืออีกภาคหนึ่งของคัมภีร์พระเวทคือ หนังสืออุปานิชต์ ประกอบด้วยสิ่งที่เบ็ดเตล็ด ปรัชญาแสดงความก้าวหน้าทางความคิดและจิตใจ เริ่มความสงสัยและแสวงหาเหตุผล นักปรัชญาตะวันตกให้ความสนใจหนังสือเล่มนี้มาก โดยเฉพาะในค่านความคิด อุดมคติ ฯลฯ ปรัชญาจากอุปานิชต์นี้เป็นพื้นฐานของศาสนาพราหมณ์ ซึ่งต่อมากลายเป็นลัทธิฮินดู บุคคลสำคัญในอินเดียสมัยใหม่ เช่น ะพินนาท ทระกอบ และมหาทมคานที นับถือปรัชญานี้มาก นอกจากนั้นยังมีอิทธิพลต่อนักปรัชญาต่างประเทศ เช่น Scheopenhanser และ Ralph Waldo, Emerson นักปรัชญาเยอรมัน เป็นต้น

วรรณคดีที่มีความสำคัญอย่างยิ่งในประวัติศาสตร์ของอารยธรรมอินเดียคือจากคัมภีร์พระเวท คือ มหากาพย์ เรื่อง "มหาภารตะ" และ "รามายณะ" วรรณคดีทั้ง 2 เล่มนี้มีความสำคัญต่อชีวิตจิตใจของสังคมของชาวอินเดียในสมัยนั้นเป็นอย่างมาก จนบางครั้งระยะเวลาระหว่าง 1000 - 500 ปี ก่อนคริสตกาล เรียกว่าสมัย "มหากาพย์" (Epic Age) วรรณคดีทั้ง 2 เรื่องแสดงให้เห็นถึงลักษณะ สังคม การเมือง ศาสนา และชีวิตความเป็นอยู่ของชาวอินเดียในขณะนั้นได้อย่างคึกคัก ชาวอินเดีย นับถือมหากาพย์ทั้ง 2 นี้ เหมือนนับถือคัมภีร์พระเวท และเหมือนกับที่ชาวคริสตนับถือคัมภีร์ไบเบิล

กวีคนสำคัญที่ประพันธ์มหากาพย์รามายณะ คือ "วาลมิกิ" ส่วนมหากาพย์มหาภารตะนั้น กล่าวว่าคุณแก่ที่ปรากฏชื่อ คือ "วยาสา" จากงานวรรณคดีชิ้นสำคัญ ๆ นี้ทำให้ชนรุ่นหลังเรียนรู้ถึงศาสนาและปรัชญา ตลอดจนขนบธรรมเนียมประเพณี

และความนึกคิดของชาวอินเดียในสมัยโบราณได้เป็นอย่างดี สำหรับค่านศานานัน ไควิวัฒนาการมาเป็นลำดับ จากเดิมชาวอินเดียมีความเชื่อถือในคัมภีร์พระเวท ซึ่งเป็นคัมภีร์ของศาสนาพราหมณ์ มีการแก้ไขเปลี่ยนแปลงให้ตรงกับความต้องการของประชาชนอยู่เสมอ จนกลายมาเป็นลัทธิฮินดูในภายหลัง หลักความเชื่อของลัทธิฮินดู ทำให้ผู้นับถือลัทธิฮินดูจำต้องเชื่อว่าคนทุกคนที่เกิดมาไม่เท่ากัน ในระบบความเชื่อแบบทเววันทก ลัทธิฮินดูไม่จำกัดว่าเป็นศาสนาเพราะเป็นที่รวมของความเชื่อและขนบธรรมเนียมประเพณีมากกว่า ไม่มีจารีต ไม่มีคำสอน ไม่มีการรวมกันเพื่อสร้างโบสถ์ หรือสถานี่บูชา และเชื่อว่าความจริงที่เป็นอมตะมาในรูปลักษณะต่าง ๆ กัน ในขณะที่ลัทธิฮินดูเป็นที่รวมไว้ซึ่งระบบสังคมและอื่น ๆ ศาสนาพราหมณ์อาจจัดได้ว่าเป็นศาสนาเพราะ

1. นับถือพระพรหมเป็นพระเจ้าสูงสุด
2. พวกพราหมณ์ในอินเดีย ทำหน้าที่เป็นผู้ประกอบพิธีทางศาสนา เป็นผู้รับคำพระเจ้า และเป็นสื่อระหว่างพระเจ้ากับมนุษย์
3. มีโคกำหนดลัทธิ หรือทารุณกรรมแก่คนนอกศาสนา เพียงแต่เน้นความสัมพันธ์ระหว่างพระเจ้ากับมนุษย์

คำสอน โดยย่อของศาสนาพราหมณ์ คือ

1. ต้องเคารพเชื่อฟังและสนับสนุนพวกพราหมณ์
2. ไม่ทำร้ายสิ่งมีชีวิต โดยเฉพาะฝูงสัตว์
3. ผู้หญิงฐานะต่ำกว่าผู้ชาย
4. ยอมรับการแบ่งชั้นวรรณะ

ในขณะที่ศาสนาพราหมณ์กำลังเจริญรุ่งเรืองอยู่นั้น สังคมอินเดียได้มีการแบ่งชั้นวรรณะกันอย่างมากระมาณว่าการแบ่งชั้นวรรณะของอินเดียในขณะนั้นมีอยู่ทั้งหมดประมาณ 2,300 วรรณะ การแบ่งวรรณะมีความสำคัญในศาสนาพราหมณ์หรือฮินดูเป็นอย่างมาก เพราะการที่จะเป็นฮินดูได้นั้นจำเป็นต้องเป็นผู้มีวรรณะ ในขณะที่พวกพราหมณ์และลัทธิฮินดูกำลังเฟื่องฟูอยู่นั้น ประมาณปลายศตวรรษที่ 6 พวกชนชั้นสูงในอินเดียโดยเฉพาะพวกในวรรณะกะศรียเริ่มไม่พอใจการที่พราหมณ์มีอำนาจมากขึ้น จากความไม่พอใจนี้ทำให้มีผู้เริ่มก่อหลักปรัชญาใหม่ ๆ ขึ้นมากมาย เพื่อจะแก้ไขสังคมให้ดีขึ้น ในบรรดาปรัชญาและความคิดใหม่ ๆ ที่เกิดขึ้นนี้มีเพียง 2 ลัทธิ ที่มีความสำคัญในระยะต่อมาคือลัทธิชินศาสตร์และพุทธศาสนา

ลัทธิชินศาสตร์ต่อมากลายเป็นลัทธิฮินดูไป และเจ้าของลัทธินี้คือพระมหาวิระ ลัทธิชินศาสตร์นี้แพร่หลายเฉพาะในอินเดียเท่านั้น และยังคงอยู่มาจนปัจจุบันนี้ ส่วนพุทธศาสนาแพร่หลายอย่างรวดเร็วในอินเดีย และยังแพร่หลายออกไปนอกประเทศ และได้กลายเป็นศาสนาประจำชาติของลังกา พม่า เขมร ไทย ส่วนประเทศอื่นก็มี จีน เกาหลี ญี่ปุ่น ซิบต และมกโกเดีย สำหรับอินเดียปัจจุบันนับถือศาสนาพุทธเป็นจำนวนน้อย

ลัทธิชินศาสตร์ หลักปรัชญาและคำสั่งสอนของชินศาสตร์นี้เป็นท่านองลัทธิโยคี คือ ทรมานหรือละทิ้งความเอาใจใส่ต่อร่างกายเพื่อให้จิตใจบริสุทธิ์ การที่จะทำให้อวิญญาณบริสุทธิ์เพื่อไปรวมกับพรหมได้นั้น จะต้องทำทุกขกริยาหรือทรมานกายอยู่ถึง 12 ปี จุดประสงค์คือเพื่อจะให้หลุดพ้นจากกรรมเช่นเดียวกับพุทธศาสนา การหลุดพ้นจากกรรมนี้เรียกว่า โมกษะ คือวิญญาณเข้าไปรวมอยู่ในที่บรมสุข พ้นจากความทุกข์ทั้งปวง อาจจะมีบรรลุถึงโมกษะนี้ในขณะที่ยังมีชีวิตอยู่ก็ได้ แต่เมื่อตายไปแล้ววิญญาณก็จะเข้าสู่ที่แห่งการหลุดพ้นหรือโมกษะซึ่งอยู่นอกโลก

ทางที่จะนำไปสู่โมกษะนี้มี 3 ประการ คือ

1. เห็นชอบ เชื่ออย่างแน่นแฟ้นในพระชิน
2. ธุชชอบ ธุชในหลักลัทธิที่พระชินได้แสดงไว้
3. ประพฤติชอบ ตามหลักของพระชิน

เมื่อทำการทรมานกายอยู่จนครบ 12 ปีแล้ว ถึงเขตแห่งการหลุดพ้น
 ต่อจากนั้นไปถ้าประสงค์จะไม่มีชีวิตอยู่ต่อไป ตามลัทธิแนะนำให้ผู้นั้นออกอาหารจน
 กว่าตาย บรรดาสาวกในลัทธิชินศาสตร์ล้วนแต่มีชื่อในผลงานด้านวรรณคดีเป็น
 ส่วนมาก คัมภีร์ในลัทธิชินศาสตร์เองก็ปรากฏว่ามีผู้รวบรวมขึ้นหลายเล่ม แต่ปรากฏ
 ว่าคัมภีร์ที่รวบรวมขึ้นหลังจากที่พระมหาวิระสิ้นพระชนม์ไปแล้วนั้นเป็นที่นับถือของพวก
 เสวคัมพรเท่านั้น ในศตวรรษที่ 5 มีการรวบรวมเขียนคัมภีร์ในนิกายเสวคัมพร
 รวบรวมจากของเดิมที่หาได้ และเพิ่มเติมขึ้นใหม่อีก 12 ภาคด้วยกัน ในระยะ
 ต่อมา มีผู้เขียนเพิ่มเติมขึ้นเป็นภาษาสันสกฤตและภาษาปรากฤตและมีพวกเซนที่เป็น
 นักปราชญ์มีชื่ออีกหลายคนผู้ซึ่งพยายามจะเขียนคำอธิบายข้อความในคัมภีร์ต่าง ๆ
 และบางท่านก็เริ่มเขียนวรรณคดีทางโลกตลอดจนวิทยาคารอื่น ๆ ขึ้นโดยมิได้ทำให้
 การทรงศีลขาดไป สาวกในนิกายเซนผู้เป็นภิกษุชั้นเยี่ยมคนสุดท้ายในค่านภาษา
 สันสกฤต คือ "นยาคันทร" ในศตวรรษที่ 14 และ "มัลลันทตะ" ผู้เขียนบทวิจารณ์
 งานประพันธ์ของกาลิทก สาวกในลัทธิชินศาสตร์รักที่จะผลิตผลงานทางวรรณคดีมาก
 และผลงานเหล่านั้นมีทั้งทางโลกและทางธรรม จักว่าเป็นผลงานชั้นเยี่ยม กังนั้น
 ในวิหารของลัทธิชินศาสตร์ทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือ จึงเป็นสถานที่รวบรวม
 คำร่าต่าง ๆ ของลัทธิชินศาสตร์เป็นจำนวนมาก บ้างก็ได้พิมพ์ออกเผยแพร่แล้ว

สำหรับนิกายเสวคัมพร ใ้รับการสนับสนุนเป็นอย่างมากในศตวรรษ
 ที่ 12 แต่ภายหลังก็เสื่อมลงเพราะขาดการสนับสนุนจากกษัตริย์ ทำให้ลัทธิอินดู

กลับเจริญรุ่งเรืองขึ้น แม้อลัทธิชินศาสนาจะไม่ใช่เจริญเท่าที่ควรก็มีได้สูญหายไปจากประเทศอินเดีย ยังคงมีผู้นับถืออยู่จนปัจจุบัน ผู้นับถือลัทธิชินศาสนาส่วนใหญ่จะอาศัยอยู่แถบบอมเบย์

ยุคพุทธศาสนา ในตอนปลายของยุคคัมภีร์พราหมณ์นั้น ปรากฏว่าพวกอารยันได้ตั้งบ้านเมืองเป็นปึกแผ่นในลุ่มแม่น้ำสินธุและแม่น้ำคงคา ซึ่งเรียกรวมกันว่ามีชนิมประเทศ แต่พวกอารยันหาได้รวมกันเป็นอันหนึ่งอันเดียว ยังคงแยกกันอยู่เป็นประเทศ ๆ ในครั้งนั้นมีประเทศใหญ่ ๆ ถึง 16 ประเทศ นอกจากนั้นเป็นประเทศเล็ก ๆ อีกมากมาย ประเทศเล็ก ๆ ประเทศหนึ่งที่จะกล่าวถึงคือ ประเทศสัทกะ ตั้งอยู่บริเวณเทือกเขาหิมาลัย มีเมืองหลวงชื่อ กบิลพัสดุ์ อันเป็นเมืองกำเนิดของพระพุทธเจ้า พระพุทธเจ้ามีพระนามเดิมว่า พระสิทธัตถะ เป็นราชโอรสของพระเจ้าสุทโธทนะกับพระนางสิริมหามายา ประสูติเมื่อวันเพ็ญ เดือน 6 ก่อนพุทธศักราช 80 ปี พระสิทธัตถะได้เสด็จหนีออกผนวชเมื่อพระชนมายุได้ 29 พรรษา พระองค์ทรงค้นคว้าหาธรรมวิเศษอยู่ 6 ปี จึงตรัสรู้เมื่อวันเพ็ญเดือน 6 ก่อนพุทธศักราช 45 ปี ในขณะที่มีพระชนมายุได้ 35 พรรษา หลักธรรมของพระพุทธเจ้า เป็นสัจธรรม ความดีและความชั่วของมนุษย์เกิดจากการกระทำความดีและการกระทำความชั่วของตนเอง หลักธรรมดังกล่าวเรียกว่า "อริยสัจ" แปลว่าความจริงอันประเสริฐ 4 ประการ คือ

ทุกข์	หมายถึง	ชีวิตทั้งหลายเป็นความทุกข์
สมุทัย	หมายถึง	สาเหตุที่ทำให้เกิดความทุกข์
นิโรธ	หมายถึง	ความดับทุกข์
มรรค	หมายถึง	หนทางที่จะนำไปสู่ความดับทุกข์

พระพุทธเจ้าเสด็จสั่งสอนธรรมแก่คนทั้งหลายจนมีผู้นับถือมากมาย พระองค์ทรงเสด็จท่องเที่ยวสั่งสอนธรรมไปในที่ต่าง ๆ เริ่มตั้งแต่ประเทศอินเดียเป็นต้นไป ใช้เวลานานถึง 45 ปี จึงได้เสด็จสู่นิพพานที่เมืองกุสินาราในวันเพ็ญเดือน 6 พระพุทธศักราช 1 สิริพระชนมายุ 80 พรรษา เมื่อพระองค์เสด็จนิพพานแล้ว สาวกของพระองค์ได้ทำการสั่งสอนประชาชนในประเทศต่าง ๆ สืบต่อมา

คำสอนของพระพุทธเจ้ามีมากมายหลายประการ เป็นคัมภีร์ว่า "ไตรลักษณ์" แปลว่า ภาวะ 3 หรือบางที่เรียกว่า สามัญญลักษณ์ คือลักษณะธรรมคาของโลกรวมอยู่ 3 ประการด้วยกันคือ

1. อนิจจัง ทุกสิ่งทุกอย่างในโลกนี้ไม่คงที่คงเปลี่ยนแปลง
2. ทุกขัง คือความทุกข์ พระท่านว่าโลกเราส่วนใหญ่เป็นความทุกข์ ความสุขเป็นแต่เพียงชั่วครู่ชั่วยาม
3. อนัตตา คือความที่ไม่ใช่ตัวของเรา อะไร ๆ ในโลกนี้ไม่ใช่ของเราทั้งสิ้น คำสอนของพระพุทธเจ้านั้น มีทั้งสำหรับฆราวาส และคฤหัสถ์ สำหรับฆราวาสนั้นคือการสละโลกมาอยู่ในหมู่ภิกษุหรือภิกษุณี ส่วนคฤหัสถ์หรือผู้ครองเรือนนั้น ก็ให้ดำเนินชีวิตในทางที่ถูกที่ชอบ พระเจ้าอโศกมหาราช ซึ่งเป็นกษัตริย์ในราชวงศ์โมริยะได้ยึดคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าไว้เป็นหลัก ซึ่งพระพุทธเจ้านั้นนิพพานไปแล้วกว่า 2 ศตวรรษ แต่คำสอนของพระองค์เป็นที่แพร่หลายอยู่ทั่วไป พระเจ้าอโศกโปรดให้จารึกคำสอนของพระพุทธเจ้าลงบนศิลาจารึกมากมาย ศิลาจารึกนี้เป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่คัมภีร์ งานเด่นอีกชิ้นหนึ่งของพระเจ้าอโศกคือ ศิลาจารึกที่ทรงโปรดให้จารึกไว้เป็นจำนวนมาก จากหลักฐานแน่นอนเหล่านี้ ทำให้ชนรุ่นหลังสามารถค้นคว้าถึงเหตุการณ์เกี่ยวกับรัชสมัยของ

พระเจ้าอโศกได้มากยิ่งขึ้น ในสมัยพระเจ้าอโศกนี้ยังได้มีการสร้างสถูป ซึ่งเป็นงานที่ขึ้นชื่ออีกชนิดหนึ่ง ปรากฏว่าพระองค์ได้สร้างไว้มากมาย เพื่อไว้บรรจุพระสารีริกธาตุของพระพุทธเจ้า ตลอดจนภาพวาดต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับชีวิตพระพุทธเจ้าโดยมิได้ขาดพระพุทธองค์ลงไป หากได้ใช้เครื่องหมายแทนกล่าวคือ คอกบัวใช้แทนกำเนิดพระพุทธเจ้า คันโพธิ์ก็แทนการตรัสรู้ วงล้อก็แทนพระปฐมเทศนา และสถูปเป็นสัญลักษณ์ของการนิพพานของพระองค์ครั้งนี้เป็นต้น ภาพแกะสลักก็นำมาจากเรื่องราวในนิยายชาดกในชาดิก่อน ๆ ของพระพุทธเจ้า และเรื่องจากนิยายอื่น ๆ

ค.ศ. 320 ราชวงศ์คุปตะซึ่งมีกษัตริย์ที่เข้มแข็งของอินเดีย ทรงพระนามว่า "จันทรคุปตะ" ได้ครอบครองดินแดนส่วนใหญ่ของอินเดีย อารยธรรมของอินเดียเจริญงอกงามเป็นอย่างมาก จนกระทั่งสมัยคุปตะได้รับการยกย่องจากชาวฮินดูและชาวต่างชาติว่าเป็นยุคทองของอินเดีย กษัตริย์คุปตะได้ให้การอุปถัมภ์และฟื้นฟูลัทธิฮินดู หลักธรรมของฮินดูถือว่าคัมภีร์พระเวทเป็นแหล่งสูงสุดของอำนาจ และในตำรากฎหมายที่เรียกว่าธรรมศาสตร์ ซึ่งเป็นตำราที่เกิดขึ้นในสมัยคุปตะ ได้กล่าวถึงหลักการแบ่งชั้นวรรณะ และรายละเอียดว่า วรรณะใดควรปฏิบัติอย่างไร การปฏิบัติความหน้าที่ของวรรณะอย่างเคร่งครัด เป็นการเตรียมวิญญาณของคนให้ไปเกิดใหม่ในวรรณะที่สูงกว่าเดิม

ในสมัยนี้ ราชสำนักได้ให้ความอุปถัมภ์ค้ำจุน วรรณคดี ปรัชญา การก่อสร้าง การวาดภาพ และศิลปวิทยาการต่าง ๆ ราชสำนักและวัดเป็นคู่แข่งกัน เพราะพิธีกรรมทางศาสนา และพิธีเฉลิมฉลองพระเกียรติของกษัตริย์ทงมีความใหญ่โตพอ ๆ กัน ยังมีอีกสถาบันหนึ่งที่มีความสำคัญ คือ โรงเรียน เป็นศูนย์กลางของนักบวชกับลูกศิษย์ ซึ่งมาเรียนโดยวิธีท่องจำ มีการท่องจำ

คัมภีร์พระเวท และตำราอื่น ๆ เน้นด้านการออกเสียงและความถูกต้องของไวยากรณ์
 คอสิ่งที่ต้องท่องจำมีมากมายเกินความสามารถที่จะจำได้ จึงได้มีการถ่ายทอด
 ความรู้เป็นภาษาสันสกฤต ภาษาสันสกฤตได้กลับมานิยมใช้กันอีกในสมัยคุปตะ
 กลายเป็นภาษานักปราชญ์ที่ใช้สวทในพิธีทางศาสนา วรรณคดี ละคร นิทาน
 โดยเฉพาะงานคานโคลง ฉันท กาพย์ กลอน สาเหตุที่ทำให้ภาษาสันสกฤต
 ได้รับความนิยมขึ้นอีกเพราะภาษาท้องถิ่นต่าง ๆ ในอินเดียมีมากมายทำให้เกิด
 ความยุ่งยาก จำเป็นต้องมีภาษากลาง ซึ่งเป็นที่เข้าใจของคน

ความเจริญในคานวรรณคดี ในสมัยราชวงศ์คุปตะนับได้ว่าเป็นสมัย
 ทองของวรรณคดีสันสกฤต ดังที่ได้ทราบแล้วว่าภาษาสันสกฤตนั้นมีมานานแล้ว
 และไวยากรณ์สันสกฤตก็ได้มีผู้รวบรวมขึ้นตั้งแต่ศตวรรษที่ 4 ก่อนคริสตกาล และ
 เจริญรุ่งเรืองมากในสมัยต่อมา การที่ภาษาสันสกฤตเจริญมากนี้เพราะกษัตริย์ใน
 ราชวงศ์คุปตะสนับสนุนอย่างดียิ่ง และนอกจากนั้นยังเนื่องมาจากการติดต่อกับ
 ต่างประเทศด้วย ด้วยเหตุที่ว่าภาษาสันสกฤตเป็นภาษาที่ใช้ทั่วไปทั้งนักศึกษาและ
 พวกค้าขายไปมา วรรณคดีภาษาสันสกฤตที่เขียนขึ้นในสมัยคุปตะนี้มากมาย เช่น
 งานในคานชีวประวัติ โคลงกลอนทุกชนิด การราศาสตร์ เลขคณิต วิทยาศาสตร์
 พจนานุกรม ละคร นิทาน เรื่องเกี่ยวกับปรัชญาและศาสนา ตลอดจนสุภาษิต
 ซึ่งเป็นเรื่องมีใจความเดียวกันบาง เป็นงานที่มีผู้เขียนเพียงคนเดียวบาง หลายคนบาง
 และบางก็เป็นเรื่องที่มีเนื้อความต่าง ๆ กัน งานประเภทร้อยแก้วและร้อยกรอง
 นักเขียนวรรณกรรมภาษาสันสกฤตที่มีชื่อในสมัยคุปตะที่มีชื่อ เช่น กาลิทาส
 (ประมาณ ค.ศ. 400 - 455) ได้รับการยกย่องว่าเป็นเอกทางวรรณคดีสันสกฤต
 บทละครของ กาลิทาส จัดอยู่ในประเภทวรรณคดีคลาสสิก กวีนิพนธ์พรรณนาได้
 อย่างสละสลวยงดงาม เหตุการณ์เกี่ยวกับชีวิตของเขาปรากฏอยู่น้อยมาก งานของ

กาลิทธามีหลายแบบในค่านปรัชญา ศาสนา โคลง กลอนที่เป็นเรื่องราว
 คลอดจนโคลงกลอนที่บรรยายเกี่ยวกับธรรมชาติและชีวิตประจำวัน เช่น เรื่อง
 เมฆุต เป็นเรื่องที่มีชื่อมากเขียนเกี่ยวกับงานในชุดโคลงกลอน กาลิทธาเป็นกวี
 ชั้นเยี่ยมในค่านวรรณคดีสันสกฤตของอินเดีย รุ่งเรืองอยู่ในสมัยพระเจ้า
 จันทรคุปต์ที่ 2 และพระเจ้ากุมารคุปต์ งานของเขาจะมีได้ถึงความสำคัญของ
 ขนบธรรมเนียม ประเพณีอินเดีย แต่ก็มีได้กล่าวถึงมากมายนัก กาลิทธาจัดว่าเป็น
 กวีที่มีชื่อมากคนหนึ่ง ในค่านเขียนบทละคร เช่นเรื่องสฤนตลา ซึ่งเป็นงานมีชื่อมาก
 ของกาลิทธา ในต้นศตวรรษที่ 8 มีกวีอีกผู้หนึ่งซึ่งมีความสำคัญใกล้เคียงกับกาลิทธา
 เขาผู้นี้คือ ภาวฤติ ซึ่งมีชื่อมากในค่านการเขียนภาษาสันสกฤตทั้งกวีกรรม ส่วนในค่าน
 ร้อยแก้ว นักเขียนที่มีชื่อคือ บานา ผู้เป็นนักปราชญ์ เขาเขียนประวัติศาสตร์ซึ่งมี
 ทั้งเนื้อความที่เป็นประวัติศาสตร์ และการบรรยายที่แลเห็นภาพพจน์อย่างงดงาม

ความเจริญทางการศึกษา อินเดียเห็นจะเป็นแห่งแรกในโลกที่มี
 ความเจริญทางความรู้ต่าง ๆ ถึงกับมีมหาวิทยาลัยขึ้น ระหว่างปี ค.ศ. 1200
 มหาวิทยาลัยในอินเดียรับเฉพาะนักศึกษาชั้นดี ๆ คือรับจำนวน 2 - 3 คนจาก
 จำนวนผู้สมัคร 10 คน และยังมีกาไรออกกลางคัน หากการเรียนและความ
 ประพฤติไม่เป็นผลพอใจ นักเรียนบางคนได้รับทุนเล่าเรียนหรือทุนค่ากินอยู่ควย
 มหาวิทยาลัยมีหลายแห่ง บางแห่งก็มีชื่อในวิชาเฉพาะค่าน เช่น มหาวิทยาลัยที่
 กรุงอูชเชนี้มีชื่อในค่านการาศาสตร์ มหาวิทยาลัยที่อาจินตะก็มีชื่อในค่านศิลปกรรม
 มหาวิทยาลัยที่เมืองพาราณสีก็มีชื่อในค่านคำสอนของพราหมณ์ และนอกนั้นยังเป็น
 ศูนย์กลางของนักปรัชญาต่าง ๆ แหล่งที่คึกคักที่สุดคือ มหาวิทยาลัยนาลันทะ เป็นที่
 รวมของวิชาการแขนงต่าง ๆ เช่นในค่านศาสนา ปรัชญาโดยเฉพาะเรื่องที่เกี่ยวข้องกับ
 พุทธศาสนา ศิลปกรรม สถาปัตยกรรม และวิชาเกษตรกรรม มีห้องสมุดที่ใหญ่โต

ห้องทดลอง ห้องเรียน ที่อยู่อาศัยของนักเรียนก็เป็นตึก 4 ชั้น เป็นที่น่าเสียดายว่า มหาวิทยาลัยนี้ถูกทำลายลงในปี ค.ศ. 1197 และเอกสารเกี่ยวกับพุทธศาสนา และลัทธิฮินดูก็สูญหายไปมาก งานในคานศาสนาและปรัชญา ยังคงมีบทบาทสำคัญในชีวิตจิตใจชาวอินเดียน้อยมาก ศาสนาสัญญาที่มีมาแต่โบราณ เช่น ลัทธิฮินดู พุทธศาสนา หรือชินศาสตร์ เป็นต้น พุทธศาสนานั้นเจริญขึ้นมากในรัชสมัยพระเจ้าอโศกแห่งราชวงศ์โมริยะ ต่อมาได้แตกแยกเป็น 2 นิกาย คือ หินยาน ซึ่งมีผู้จะแพร่หลายนัก และมหายานซึ่งเคารพรูปปั้นต่าง ๆ ตลอดจนพิธีกรรมที่เป็นที่นิยมชมชอบของคนทั่วไปมาก ต่อมานิกายมหายานก็ห่างไกลไปจากหลักพุทธศาสนาเดิม และไกลเคียงไปทางลัทธิฮินดูมากขึ้น เพราะนำเอาขนบธรรมเนียมประเพณีหลายอย่างในลัทธิฮินดูมาใช้ และขณะเดียวกันลัทธิฮินดูก็ยอมรับพระโพธิสัตว์ของนิกายมหายานเป็นพระเจ้าของลัทธิฮินดู ดังนั้นพุทธศาสนานิกายมหายานและลัทธิฮินดูก็ปะปนไกลเคียงกันเข้าไปทุกทีจนในที่สุดลัทธิฮินดูก็รับว่า พระพุทธเจ้าเป็นพระวิษณุกลับชาติมาเกิด ในศตวรรษที่ 8 สองลัทธินี้ก็ปะปนกันจนแยกไม่ออก ลัทธิฮินดูนั้นมีอิทธิพลในชีวิตจิตใจของประชาชนอินเดียน้อยกว่าพุทธศาสนา ในสมัยราชวงศ์คุปตะระหว่างศตวรรษที่ 4 และที่ 5 นั้น กษัตริย์อินเดียนับถือลัทธิฮินดู นิกายไวศนวะ ซึ่งเป็นนิกายที่นับถือพระวิษณุเนื่องจากกษัตริย์มีพระประสงค์ที่จะทำให้อินเดียเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันก็โดยเน้นถึงอารยธรรมฮินดู สนับสนุนการศึกษาพระเวทและลัทธิความเชื่อโบราณ จึงทำให้ลัทธิฮินดูรุ่งเรืองขึ้นอีก การสนับสนุนลัทธิฮินดูให้เหนือศาสนาอื่น ปรากฏในผลงานของนักเขียนชื่อ "สังการะ" (ค.ศ. 800) ได้เขียนเรื่องทาส สังการะเป็นเด็กที่มีความรอบรู้เกินอายุ เขาสามารถอ่านพระเวทได้จบเมื่อมีอายุเพียง 8 ปี นอกจากนั้นยังได้ทำงานสำคัญ ๆ ในขณะที่อายุยังน้อย เพราะปรากฏว่าเขาสิ้นชีวิตเมื่ออายุเพียง 32 ปี เท่านั้น สังการะได้เขียนบทความเพิ่มเติมคัมภีร์พระเวท และบทความอื่นเกี่ยวกับ

หนังสืออุปานิษิตและภควคคิคา ในผลงานของสังการะแสดงถึงการเชิดชูความดีงามของลัทธิฮินดูให้เห็นอย่างเด่นชัด และโคโจมตีพุทธศาสนาซึ่งมีความเชื่อต่างไปจากคัมภีร์พระเวท สังการะยอมรับพระเจ้าใหม่ ๆ ของลัทธิฮินดู ในขณะที่เดียวกันเขาก็พยายามที่จะยกฐานะของลัทธิฮินดูให้สูงขึ้น คือมิได้เน้นถึงการบูชาดวงสว่างในโบสถ์ หากแต่ได้เน้นถึงการดำเนินชีวิตของมนุษย์ จากความคิดเห็นของสังการะก่อให้เกิดการปรับปรุงลัทธิฮินดูขึ้นถึง 10 คณะด้วยกัน ในจำนวนนี้มีอยู่ 4 คณะที่ยังมีปรากฏอยู่และกลายเป็นสถานที่รุดงค์ไปในที่สุด สังการะใช้ชีวิตให้หมดไปด้วยการท่องเที่ยว เพื่อจะทำให้ดินแดนต่าง ๆ ในอินเดียใกล้ชิดกันยิ่งขึ้น และเพื่อจะนำมาซึ่งความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของอินเดีย การกระทำของสังการะนี้แม้ว่าจะเป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้พุทธศาสนาในอินเดียเสื่อมลง และการที่พวกต่างชาติที่เข้าไปรุกรานอินเดีย เช่น พวกกุसानะ ได้ให้การสนับสนุนพุทธศาสนาทำให้ชาวอินเดียพื้นเมืองรังเกียจ โดยเฉพาะหลังศตวรรษที่ 7 มีผู้นำเอาโชคกลางพอมก หมอผีต่าง ๆ เข้ามาระบอบกับการปฏิบัติทางพุทธศาสนา ประกอบกับพวกพระที่เคียดแค้นการเผยแพร่พุทธศาสนาได้หยุดทำการศึกษาค้นคว้าเสียเป็นส่วนใหญ่ ในสมัยคุปตะนี้ทำให้การเผยแพร่ศาสนาเล็กร่าไป แม้พุทธศาสนาจะเสื่อมความนิยมไปจากอินเดีย แต่หลักของพุทธศาสนา เช่น อหิงสา คือ การไม่ทำร้ายสิ่งมีชีวิตก็ยังปรากฏแพร่หลายอยู่ในอินเดีย ก่อให้เกิดพวกกินผัก และมีอิทธิพลทางศิลปกรรม การก่อสร้างของอินเดียเป็นอย่างมาก พุทธศาสนากลับไปเจริญรุ่งเรืองในดินแดนอื่น ซึ่งไม่ใช่ดินก่าเน็ค และเป็นศาสนาประจำชาติของประเทศทางเอเชียตะวันออกเฉียงใต้อีกหลายประเทศ

กานคนตรี อินเดียมีการคนตรีมาตั้งแต่สมัยพระเวท เครื่องคนตรีสมัยก่อนเป็นแบบโบราณ เช่น กลองมือ ลักษณะการผสมของเสียงสูงต่ำก็ใกล้เคียง

กันมาก มีดนตรีแบบหนึ่งเรียกว่า "ระคะ" ซึ่งชี้ให้เห็นถึงท่านองคนตรีต่าง ๆ อันเนื่องมาจากการแสดงอารมณ์ รัก ชบชื่น เกลี้ยกลัว ทกใจ เจียมสงวน ตื่นเต้น การที่อินเดียมีแบบฉบับของดนตรีไว้อย่างแน่ชัดแล้วนี้ ทำให้การดนตรีของอินเดีย ไม่มีการเปลี่ยนแปลงในระหว่างระยะเวลาเป็นพัน ๆ ปี และการดนตรีของอินเดียเจริญมากในสมัยคุปตะ

ความเจริญรุ่งเรืองของสมัยทองสิ้นสุดลงราวปลายศตวรรษที่ 14 ทั้งนี้สาเหตุเนื่องมาจากผลของการเมือง แต่ในขณะนั้นอารยธรรมของอินเดีย ได้เข้าไปยังประเทศต่าง ๆ ในภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้แล้ว ผู้มีบทบาทสำคัญในการนำอารยธรรมของอินเดียไปเผยแพร่ คือ นักสอนศาสนาและพ่อค้า ประมาณ ค.ศ. 100 และ ค.ศ. 600 อารยธรรมของอินเดียได้เผยแพร่เข้าไปใน พม่า มาลายู ชวา เวียดนาม และไทย ประเทศดังกล่าวรับอารยธรรมของอินเดียโดยไม่มีการทอขัด ซึ่งต่างกับประเทศจีน เปอร์เซีย กรีกและโรมัน ไม่ยอมรับอารยธรรมของอินเดีย นอกจากสิ่งสำคัญเพียงสิ่งเดียวคือ วิธีการ บำเพ็ญตะบะ ซึ่งเป็นวิธีการที่นักบวชอินเดียถือปฏิบัติมาช้านาน

สมัยราชวงศ์โมกุล ปกครองอินเดียนั้น การศึกษาทางค่านววรรณคดี เจริญมาก จักรพรรดิหลายพระองค์ทรงเป็นกวีด้วยพระองค์เอง เช่น ปรากฤษ์ผลงานบันทึกของพระเจ้าบาบูร์และพระเจ้าจาห์งกี เป็นต้น จักรพรรดิอีกหลายพระองค์ ก็เป็นผู้สนับสนุนกวีที่สำคัญหลายคน เช่น ในสมัยพระเจ้าอักบาร์ มีกวีชื่อ เช่น อาบุล ฟาซล ผู้เขียนเรื่องเกี่ยวกับชีวิตและผลงานของพระเจ้าอักบาร์ และยังมีการแปลวรรณคดีฮินดู เช่น ภารตคีตา จากภาษาสันสกฤตเป็นภาษาเปอร์เซีย เป็นต้น อีกทั้งความเจริญในค่านภาษาพื้นเมืองก็เริ่มแพร่หลายทั่วไป โดยเฉพาะในแถบ

เบงกอลมีกวีทูลส์ตาเขียนเรื่องรามายณะเป็นภาษาฮินดู ซึ่งแพร่หลายมาก การศึกษาพื้นเมืองก็มีทั่วไปตามโบสถ์วิหารต่าง ๆ มีการสอนการอ่าน การเขียน คำนวณควบไปกับคัมภีร์โหราศาสตร์ มีวิชาการชั้นสูง เช่น ตรีภวิทยา เลขคณิตและฟิสิกส์ เป็นต้น

สมัยอังกฤษเข้ามาปกครองอินเดียนั้น ชาวอังกฤษได้คุ้นเคยกับขนบธรรมเนียมประเพณีอินเดียเป็นอย่างดี บางก็ได้แต่งงานกับพวกมอสเล็มหรือฮินดู มีพวกมีการศึกษาไต่พยายามศึกษาค้นคว้าวรรณคดีและโบราณคดีของอินเดีย มีการแปลวรรณคดีชั้นสูงของอินเดีย อาทิเช่น วรรณคดีเรื่องสกุณฑลาได้แปลเป็นภาษาอังกฤษ ซึ่งปรัชญาจากหนังสือเหล่านี้ต่อมาไปมีอิทธิพลต่อความคิดของนักปรัชญาตะวันตก เช่น Goethe และ Schopenhanser เป็นต้น และมีอิทธิพลต่อนักปรัชญาชาวอังกฤษและอเมริกา เช่น Coleridge Carlyle และ Emerson ขณะเดียวกันชาวอินเดียก็ได้ประโยชน์จากการที่ชาวยุโรปมาฟื้นฟูหลักฐานโบราณในบ้านเมืองของตน จึงกล่าวได้ว่าชาวตะวันตกได้รับอิทธิพลอินเดียไว้มาก ขณะเดียวกันอินเดียก็ได้รับอิทธิพลตะวันตกไว้มากเช่นกัน ชาวอังกฤษในศตวรรษที่ 18 ได้ชื่อว่ามีชื่อเสียงในเรื่องการศึกษามาก แต่มิได้ใช้พวกมิชชันนารีเป็นสื่อ เพราะโดยทั่วไปแล้ว พวกมิชชันนารีน้อยพวกนักที่จะมีอิทธิพลในอินเดีย แต่อังกฤษพยายามทำให้พวกพื้นเมืองได้รับการศึกษาและความคิดแบบตะวันตกไว้ให้แพร่หลาย แต่กระนั้นพวกมิชชันนารีก็ได้เริ่มความเจริญหลายด้านในอินเดีย อาทิเช่น การพิมพ์หนังสือพิมพ์ การตั้งวิทยาลัย ฯลฯ ชาวอินเดียผู้เล็งเห็นความสำคัญที่จะปรับปรุงประเทศแบบตะวันตก คือ "รามโมहन รอย" ผู้ถือกำเนิดในสกุลพราหมณ์ ในปี ค.ศ. 1772 รามโมहन รอย เคยทำงานอยู่กับบริษัทอินเดียตะวันออกประมาณ 10 ปี มีความรู้เชี่ยวชาญในภาษาค่าง ๆ เช่น

อังกฤษ กรีก และฮินดู ตลอดจนเปอร์เซีย สันสกฤต และอาราบิก เขาเชื่อว่า
 ลัทธิฮินดูนั้นควรได้รับการปรับปรุง เช่น ควรตัดการบูชารูปปั้นทั้งหลายออกเสียบ้าง
 ให้คงถือปรัชญาในอุปานิษัตเป็นสำคัญ रामโมहन รอย ยังศึกษาศาสนาคริสต์เทียม
 เขาไม่ยอมเชื่อถือเรื่องมหัศจรรย์ต่าง ๆ เกี่ยวกับพระเยซู แต่ยินยอมรับคำสอน
 เกี่ยวกับมนุษยชาติ นอกจากนั้นเขายังเป็นผู้สนับสนุนการศึกษาแบบตะวันตก
 ต่อท่านประเพณีบางอย่าง เช่น การแต่งงานระหว่างเด็กด้วยกัน เป็นต้น ในปี
 ค.ศ. 1828 เขาทั้งสมาคม "พรหมโม สัมมิ" เริ่มด้วยการมีที่รวมบูชาพระเจ้า
 สูงสุดในโลก रामโมहन รอย เป็นนักปรับปรุงสังคมที่เด่นคนหนึ่ง เป็นผู้เห็นความ
 สำคัญของการปรับปรุงการศึกษาแบบตะวันตก เพื่อปรับปรุงประเทศอินเดียให้ทันสมัย
 ขึ้น แม้ว่าอินเดียจะได้รับประโยชน์จากการปกครองของอังกฤษหลายประการ
 แต่อิทธิพลอังกฤษก็ทำให้แคตาคันตีเท่านั้นไม่ ดังจะเห็นจากการที่จำนวนพลเมืองเพิ่ม
 มากขึ้น และจำนวนคนตายลดน้อยลง ก่อให้เกิดปัญหาความแออัดยัดเยียด สมัย
 ลอร์ด เคอซอน มาเป็นผู้สำเร็จราชการเมื่อปี ค.ศ. 1899 - 1905 เป็นสมัยที่
 การปกครองของอังกฤษในอินเดียเจริญสุดขีด มีการปรับปรุงการเก็บภาษีที่ดิน
 จัดตั้งธนาคารตามชนบท ทั้งสหกรณ์เพื่อปรับปรุงสวัสดิภาพของชาวนา ตลอดจน
 เพื่อปรับปรุงเรือพื้นโบราณสถานที่สำคัญต่าง ๆ ในอินเดีย เช่น สุสานทัชมาฮัล
 วิหารที่สัจฐี ตลอดจนที่คักศิลาในแถบปัญจาบ การดำเนินงานครั้งนี้มี เซอร์จอห์น
 มาร์แชล เป็นหัวหน้า สิ่งที่ควรบันทึกไว้ก็คือ การชุกพอบอารยธรรมโบราณแถบ
 ดุ่มแม่น้ำสินธุ แม้ว่าลอร์ด เคอซอน จะเป็นผู้มีความสามารถอย่างยิ่งผู้นึง
 ก็หาได้พ้นจากการรังเกียจเคียดแค้นของชาวพื้นเมืองไม่ ทั้งนี้ เพราะการกระทำ
 ของเขาโดยเฉพาะเรื่องการเมืองแคว้นเบงกอล และการที่มหาวิทยาลัยจะต้อง
 อยู่ในความควบคุมดูแลของรัฐบาล เมื่อสงครามโลกครั้งที่หนึ่งเกิดขึ้นในปี
 ค.ศ. 1914 นั้น ชาวอินเดียก็ยังคงเป็นกำลังช่วยการรบให้อังกฤษอยู่มาก

เพื่อตอบแทนการที่ชาวอินเดียได้ช่วยอังกฤษในการสงครามนั้น ทอมอังกฤษได้ให้สิทธิแก่ชาวอินเดียมากขึ้น แต่อังกฤษก็ได้ส่งอำนาจให้แก่อินเดียทันทีไม่ทำให้ชาวอินเดียไม่พอใจยิ่งขึ้น ได้มีขบวนการต่อต้านการกระทำของอังกฤษ และเกิดเหตุการณ์ร้ายแรงเกิดขึ้นในปี ค.ศ. 1919 คือการฆ่าหมู่ ณ เมืองอมริทสา แลบบริเวณปัญจาบ นายพล Dyer แห่งกองทัพอังกฤษ ได้นำกำลังทหารเข้าฆ่าฟันชาวพื้นเมืองที่ได้เข้ามารวมชุมนุมกันประมาณหมื่นคน และผลของการฆ่าหมู่ ณ เมืองอมริทสา นายพล Dyer ถูกฆ่าตาย ณ กรุงลอนดอน ในปี ค.ศ. 1930 และเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น ณ เมืองอมริทสา มีอิทธิพลอย่างยิ่งต่อมหาบุรุษ ซึ่งจะเป็นผู้นำอินเดียต่อไปในอนาคต ท่านผู้นี้คือ "มหาตมาคานธี" มหาตมาคานธี เกิดในสกุลฮินดูวรรณะไวศย ในปี ค.ศ. 1869 ทอมมาเขาไปศึกษากฎหมายต่อยังประเทศอังกฤษ นอกเหนือไปจากการศึกษากฎหมายเขายังสนใจในปัญหาปรัชญาศาสนาต่าง ๆ อีกด้วย เขาเลื่อมใสในผลงานของนักเขียนสำคัญ เช่น Tolstoy และ Ruskin เป็นต้น ซึ่งทำให้ความคิดเห็นของเขากว้างออกไป เขากลับมายังบอมเบย์ในปี ค.ศ. 1893 แต่ภายหลังไปทำงานยังอาฟริกาใต้ ซึ่งเขาเริ่มใช้วิธีต่อต้านศัตรูด้วยวิธีไม่รุนแรงและไม่ทำร้ายศัตรู โดยยึดหลักอหิงสาเป็นที่ตั้ง